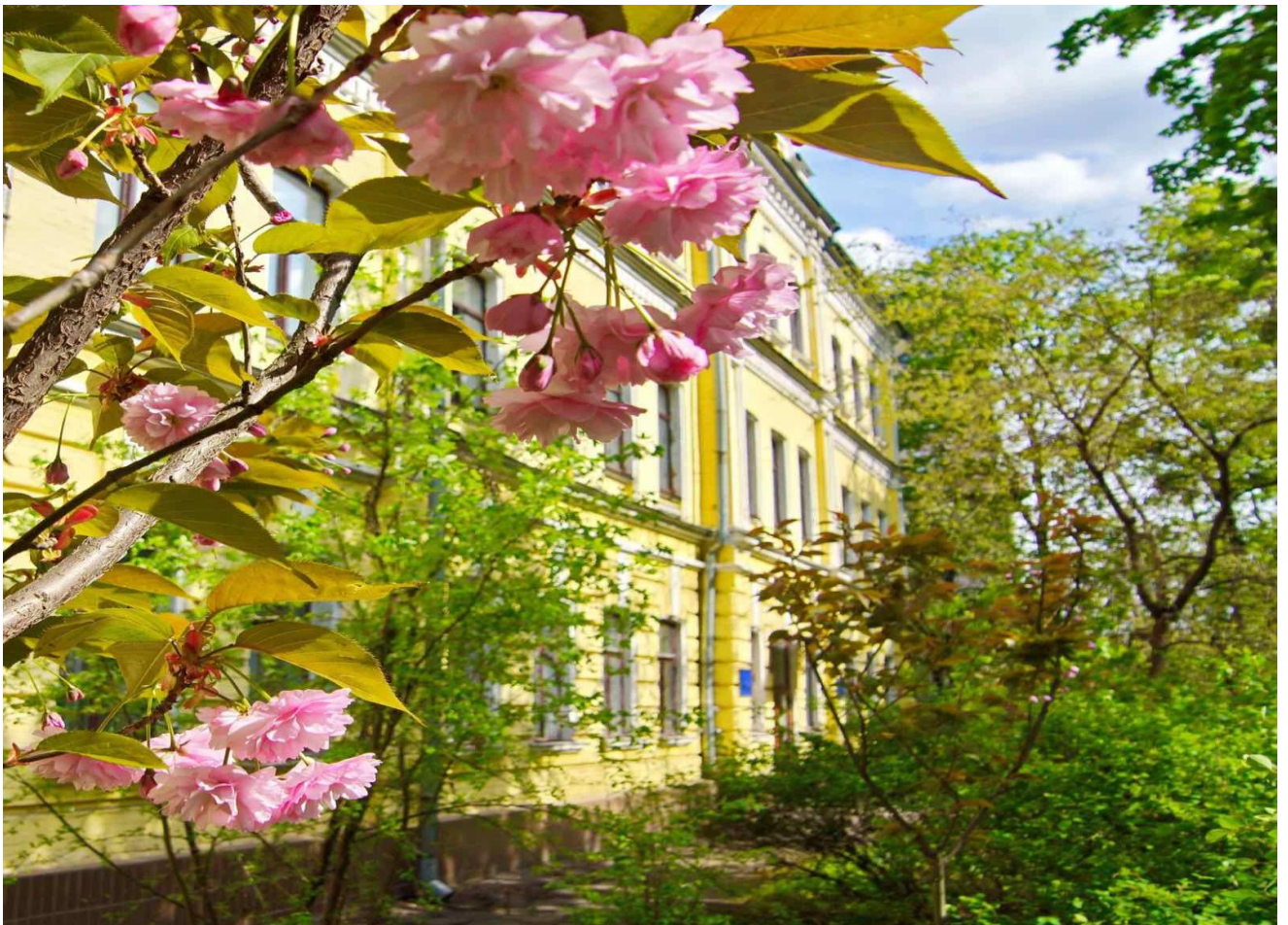

Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
Лабораторія психології навчання імені І.О. Синиці

Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми

Збірник наукових праць

Київ – 2021

**Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
Лабораторія психології навчання імені І. О. Синиці**

Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми

Збірник наукових праць

Київ – 2021

Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 6 від 29.04.2021 року).

Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми : збірник наукових праць / за ред. С.Д.Максименка. Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2021. 511с.

Редакційна колегія:

Максименко С.Д., дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **Бучма В.В.**, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка; **Дзюбко Л.В.**, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник; **Каплуненко Я.Ю.**, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник; **Шатирко Л.О.**, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України.

У збірнику наукових праць наведено сучасні доробки психологічної науки з питання побудови гуманістично спрямованої особистісної взаємодії між суб'єктами освітнього простору. До збірника увійшли матеріали, які були представлені на IV Міжнародній науково-практичній конференції «Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми», яка відбулася 29-30 березня 2021р. на базі Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Провідними фахівцями з України, Республіки Казахстан та Республіки Узбекистан презентовано результати, здобутки і висновки теоретичного вивчення та емпіричних розвідок означеної проблеми, вироблено сучасне бачення нових психологічних підходів у цьому напрямку, запропоновано шляхи і перспективи подальших наукових пошуків.

Наведено освітні, вікові, гендерні та інші аспекти психолого-педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього простору. Запропоновано аналіз новітніх тенденцій у дослідженнях психології розуміння. З точки зору сучасності розглянуто питання особистісної ідентичності. Нового звучання набули надзвичайно актуальні питання якості навчання, реалізації формування компетентностей, розкриття когнітивно-особистісного потенціалу учнів та вчителів, питання творчості та обдарованості у освітньому просторі навчального закладу, професійне становлення та розвиток професійних компетенцій, різні аспекти економічної соціалізації в освітньо-виховному процесі. Наголошено на важливості і необхідності психологічного аналізу, психологічної експертизи різних аспектів освітнього простору; забезпечення необхідних умов для психологічного здоров'я, розвитку і благополуччя всіх суб'єктів взаємодії; моніторингу і підтримки реформ сучасної освіти. Розглянуто різні аспекти, інтегративно-креативної та інноваційної діяльності. Проаналізовано нові реалії сучасного освітнього простору: питання змішаного навчання та дистанційної освіти, робота психологів в умовах пандемії Covid, ризики медіа впливів на суб'єктів взаємодії, задачі інклюзивної освіти, питання гендерної ідентичності, особливості роботи з учнями, постраждалими в зоні бойових дій.

Збірник адресований фахівцям-психологам науковцям та практикам, викладачам закладів вищої освіти, педагогам та вихователям, аспірантам та студентам, усім, хто цікавиться проблемами сучасної розвивальної освіти.

Матеріали опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за достовірність викладеного матеріалу та належність його автору, за правильне цитування джерел та посилання на них покладено на авторів статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Зміст
Contents

Авезова Р. Р., Кенджабаева Д. Особенности обучения дошкольников пересказа сказок и рассказов <i>Avezova Rohila R., Kenjabaeva Dilnoza Features of teaching preschoolers to re-tale fairy tales and stories</i>	11
Бафаев М. М. Взаимосвязь критерия национальной толерантности с видами культур и толерантности <i>Bafaev Mukhiddin M. Interrelation of the criterion of national tolerance by types of cultures and tolerance</i>	16
Брик О. М., Кочаровський М. С. Сучасні особливості проведення тренінгу з прийняття рішень <i>Bryk Oхana M., Kocharovskiy Mstyslav S. Modern peculiarities of conducting decision making training</i>	28
Бучма В. В. Особенности формирования национальной идентичности подростков у контексте сьогодення <i>Buchma Victoria V. Features of the formation of national identity of teenagers in the context of today</i>	36
Ваганова Н. А. Генезис розуміння в умовах сучасної інноваційної освіти <i>Vaganova Natalia A. Genesis of understanding in the conditions of modern innovative education</i>	43
Володарська Н. Д. До проблеми вивчення життєвих перспектив особистості у контексті психологічного благополуччя <i>Volodarska Nataliia D. On the problem of studying life prospects of personality in the context of psychological well-being</i>	49
Величко В. В. Психологічні виміри експертизи і корекції антикорупційної стійкості особистості співробітників правоохоронних органів <i>Velychko Volodymyr V. Psychological measurements of examination and correction of anti-corruption stability of the personality of law enforcement officers</i>	57

- Гнатюк О. В.**
Проблеми дистанційного навчання учасників освітнього процесу в сучасних умовах **62**
Hnatiuk Olga V. Problems of distance learning of participants of educational process in modern conditions
- Гриценко Л. І., Капустюк О. М., Пастушенко В. С.**
Аналіз використання комплексної інтерактивної технології підтримки освітніх реформ – «КІТ-ПРО» **74**
Grytsenok Liudmyla I., Kapustiuk Olena M., Pastushenko Valentyna S. Analysing the use of complex interactive technology support of educational reforms «CIT-SER»
- Гудінова І. Л.**
Дискурсивне конструювання професійного досвіду працівниками освіти **91**
Gudinova Iryna L. Discursive construction of professional experience by educators
- Гурлєва Т. С.**
Навчальна і розвивальна книга: сучасний контекст **97**
Hurlyeva Tetiana S. Educational and developing book: the modern context
- Джабборов Х. Х.**
Соціально-психологічні механізми національного виховання **105**
Jaborov Khazrat H. Socio-psychological mechanisms of national education
- Зубіашвілі І. К.**
Сутність психологічного супроводу економічної соціалізації в освітньо-виховному процесі **113**
Zubiashvily Iryna K. The essence of psychological support of economic socialization in the educational process
- Карабаєва І. І.**
Теоретичні аспекти питання готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах сучасної школи **121**
Karabayeva Iryna I. Theoretical aspects of the issue of readiness of the child of the senior preschool age to learn in the conditions of the modern school
- Кариев А. Д.**
Психолого-педагогічні аспекти інноваційного розвитку суб'єктності студентів з використанням інтерактивних технологій **129**
Kariev Adlet D. Dyusembaevich Psychological and pedagogical aspects of innovative development of students' subjectivity using interactive technologies

- Комилова М. О.**
 Психолого-педагогические проблемы реализации смешанного обучения в медицинских вузах **137**
Komilova Malokhat O. Psychological and pedagogical problems of implementation of mixed education in medical universities
- Кривоконь Н. І.**
 Особливості професійної взаємодії в інклюзивному просторі під час пандемії: погляд супервізора **145**
Kryvokon Nataliya I. Features of professional interaction in inclusive space during a pandemic: supervisor's view
- Курбанов И. Х.**
 Приоритет педагогической инновации в исследовании психологической готовности педагогов к инновационной деятельности **154**
Kurbanov Ihtiyor H. Hikmatovich, Priority of pedagogical innovation in the research of the psychological readiness of teachers for innovative activities
- Курбанова Г. Н., Юлдашова Ш. Т.**
 Основные структурные компоненты интегративно-креативной деятельности в образовательном процессе медицинского вуза **165**
Kurbanova Gulnoz N., Yuldasheva Shakhlo T. Main structural components of integrative-creative activities in the educational process of a medical university
- Кутішенко В. П., Дружиніна А. Є.**
 Ненасильницьке спілкування як технологія підготовки молоді до подружньої взаємодії **172**
Kutishenko Valentina P., Druzhynina Alona Ye. Nonviolent communication as a technology of preparing young people for marital interaction
- Лавренко О. В.**
 Дослідження ставлення студентської молоді до неетичних способів економічного самозабезпечення **179**
Lavrenko Olga V. Research into students' attitude towards unethical ways of economic self-support
- Латиш Н. М.**
 Вікові особливості творчого мислення молодших школярів **191**
Latysh Nataliya M., Age features of creative thinking of junior schoolchildren
Age features of creative thinking of junior schoolchildren

Манилова Л. М. Особливості роботи працівників освіти з учнями, постраждалими в зоні бойових дій <i>Manylova Lidia M. Peculiarities of educational workers work with students, victims in the zone of combat</i>	199
Марценюк М. О. Аутизм як одна з форм психічного дизонтогенезу <i>Martseniuk Marina O. Autism as one of the forms of mental dysontogenesis</i>	208
Мар'яненко Л. В., Пушкарська Л. П. Розкриття когнітивно-особистісного потенціалу учнів у гуманістичному навчанні <i>Maryanenko Liana V., Pushkarskaya Lesya P. Unlocking the cognitive and personal potential of students in humanistic learning</i>	217
Мельничук Т. І. Соціально-психологічні особливості адаптації старшокласників до нових економічних умов <i>Melnychuk Tetyana I. Socio-psychological features of adaptation of senior high school students to new economic conditions</i>	228
Мойзріст О. М., Терещенко Л. А., Медико-психологічні наслідки пандемії COVID-19 в Україні <i>Tereshchenko Liudmila A., Moyzrist Olena M. Medical and psychological consequences of the COVID-19 pandemic in Ukraine</i>	236
Моляко В. О. Новітні тенденції досліджень психології розуміння <i>Molyako Valentin O. The latest trends in research in the psychology of understanding</i>	249
Москаленко В. В. Особистісна ідентичність і сучасність <i>Moskalenko Valentina V. The identity of personality and modernity</i>	263
Невмержицький В. М Психологічна стійкість осіб шкільного віку як суб'єктів освітнього простору <i>Nevmerzhytsky Volodymyr M. Psychological resilience of school-age persons as subjects of the educational space</i>	274

- Onufriieva Liana A.**
The importance of the emotional competence in the professional development of a future socio-economic specialist **282**
Онуфрієва Л. А. Значення емоційної компетентності у професійному становленні майбутніх фахівців соціономічних професій
- Острянюк Т. С.**
Сприяння розвитку інклюзивно орієнтованого середовища у закладі вищої освіти через активізацію проєктної діяльності **289**
Ostrianko Tatiana S. Promoting the development of an inclusive-oriented environment in the institution of higher education due to the intensification of the project activity
- Павлик Н. В.**
Критерії психологічної готовності сучасного педагога до творчої педагогічної діяльності в умовах нової української школи **295**
Pavlyk Natalia V. Criteria of psychological readiness of a modern teacher for creative pedagogical activity in the conditions of the new Ukrainian school
- Папуча М. В., Наконечна М. М.**
Особистісна взаємодія у навчальному процесі **308**
Papucha Mykola V., Nakonechna Maria M. Personal interaction in educational process
- Подшивайлов Ф. М., Подшивайлова Л. І., Шепельова М. В.**
Аналіз впливу освітнього середовища на особистість студента **315**
Podshyvailov Fedir M., Podshyvailova Lidia Iv., Shepelova Mariia V. The analysis of educational surrounding influence on students' personality
- Пророк Н. В.**
На шляху операціоналізації складових мотивації до учіння дітей в сучасній школі **327**
Prorok Natalia V. On the way to the operationalization of the components of motivations for children's education in a modern school
- Рудоміно-Дусятська О. В.**
Самосвідомість вчителя як чинник його психологічного благополуччя **338**
Rudomino-Dusyatska Olena V. Teacher's self-awareness as a factor of his psychological well-being
- Рузиева Д. Н.**
Гендерные особенности проявления лидерства и иновационности у студентов **345**

Ruzieva Dilfuza N. Gender characteristics of leadership and innovation among students

Савицька О. В.

Інтерактивна взаємодія в умовах навчального тренінгу із застосуванням технологій дистанційного навчання

355

Savytska Olga V. Interaction in the conditions of educational training by means of distance learning technologies

Скалозуб А. А.

Виміри «інноваційності» – інтегрального показника психологічної готовності до інноваційної діяльності працівників Національної поліції України в контексті гуманістичної парадигми

364

Skalozub Aliona A. Measuring «innovativeness» – an integral indicator of psychological readiness for innovative activities of employees of the National Police of Ukraine in the context of the humanistic paradigm

Слободяник Н. В.

Особливості діалогічної взаємодії в умовах дистанційної освіти

370

Slobodianyuk Natalia V. Peculiarities of dialogic interaction in the conditions of distance education

Соловей Я. Г.

Особливості ціннісної підтримки розвитку музично обдарованої особистості в освітньому просторі

378

Solovey Yanina G. Features of value support for the development of musically gifted personality in the educational space

Stavytska Svitlana O., Stavytsky Gennadii A., Shvetsova Julia G.

Gender identity of the first-year student of the specialty «psychology»

385

Ставицька С. О., Ставицький Г. А., Швецова Ю. Г., Гендерна ідентичність студентів-першокурсників спеціальності «Психологія»

Сторож О. В.

Психологічні аспекти розвитку творчої соціалізації старшокласників

393

Storozh Olena V. Psychological aspects of the senior school pupils' creative socialization development

Третяк Т. М.

Побудова творчого задуму в процесі мисленнєвої діяльності старшокласників

404

Tretiak Tetiana M. Building a creative idea in the process of mental activity of high school students

- Турсунова О. Ф.**
Возможности использования учебников и словарей во время уроков родного языка **415**
Tursunova Ozoda F. Opportunities to use textbooks and dictionaries during native language lessons
- Усманова М. Н.**
Особенности организация дистанционного обучения в условиях пандемии коронавируса **425**
Usmanova Manzura N. Organization of distance learning in the conditions of the coronavirus pandemic
- Холйигитова Н. Х., Обиджанова З. О.**
Мотивационные компоненты в учебной деятельности **434**
Kholyigitova Nasiba K., Obidjanova Zebuniso O. kizi Motivational components in educational activities
- Худайбердиева Д. А., Учтемирова Б. У.**
Роль классного руководителя в развитии мышления учащихся **440**
Khudaiberdieva Dilafruz A., Uchtemirova Bibimarzhona U. kizi The role of the homeroom teacher in developing students' thinking
- Царенко Л. Г.**
Різні типи раціональності: діагностика мотивації до навчання **444**
Tsarenko Liudmyla G. Different types of rationality: diagnostic of motivation for learning
- Чекстере О. Ю.**
Розвиток децентрації як одна із умов соціально-психологічної адаптації дитини **452**
Chekstere Oksana Yu. Development of decentration as one of the conditions of social and psychological adaptation of a child
- Чудакова В. П.**
Психологічний супровід реалізації «технології формування компетентностей конкурентоспроможності особистості в умовах інноваційної діяльності», як ресурс реформування сучасної освіти **461**
Chudakova Vira P. Psychological support of the implementation of "technology for the formation of competencies personality competitiveness in the conditions of innovative activity", as a resource of reforming of modern education
- Чудакова О. М.**
До питання психолого-педагогічного супроводу розвитку обдарованої дитини **471**

Chudakova Olena M. On the issue of psychological and pedagogical supervision of the development of a gifted child

Шатирко Л. О., Дзюбко Л.В.

Варіативність форм психологічного супроводу взаємодії учасників освітнього простору

484

Shatyrko Larysa O., Dziubko Liudmyla V. The variability of the forms of psychological support of the interaction of participants of the Education space

Юлдашева М. М.

Форма и методы развития толерантности на основе национальных традиций

493

Yuldasheva Mashkhura M. Form and methods development of tolerance based on national traditions

Відомості про авторів / Ведомости про авторов / List of authors

502

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Сторож Олена Василівна (м. Рівне, Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2197-1282>

Наукова стаття присвячена вивченню психологічних аспектів розвитку творчої соціалізації старшокласників. Розглянуто суть понять «соціалізація» і «творче мислення». Розкрито взаємозв'язок процесів соціалізації і творчого мислення, який відображається в поняттях «творча адаптація», «життєтворча адаптованість». Виокремлено поняття «творча соціалізація», яке виражається у найвищому щаблі соціалізації людини в середовищі. Проаналізовані етапи емпіричного дослідження творчої соціалізації старшокласників. Розкриті психологічні аспекти розвитку творчої соціалізації старшокласників.

Ключові слова: соціалізація, творче мислення, творча соціалізація, старшокласники, технологія.

This article is devoted to the psychological aspects of the senior school pupils' creative socialization development studying. The essence of the concepts of «socialization» and «creative thinking» are considered. The interrelation of socialization and creative thinking processes have been developed and represented in such notions: «creative adaptation», «vital adjustment». The notion of «creative socialization», which is expressed in the highest level of the human inner environmental socialization, is emphasized. The stages of empirical study of the senior school pupils' creative socialization development studying are analyzed. The psychological aspects of the senior school pupils' creative socialization development studying are revealed.

Keywords: socialization, creative thinking, creative socialization, senior school pupils, technology.

Актуальність. Сучасні наукові дослідження все частіше звертають увагу на інноваційні підходи у розвитку особистості і реалізації її потенціалу. Часто науковці зустрічаються з простою істиною того, що з самого

народження творчість людини є рушійною силою її соціалізації і успішної самоактуалізації. Соціокультурне середовище, суспільні умови впливають на особистість, у той же час, значимі для людини ціннісні орієнтири визначаються нею самостійно й залежать від її здатності цілеспрямовано й вільно вибирати мету й засоби діяльності, проявляти активність у взаємодії із суспільством. Імпульс перетворення, внутрішня активність особистості втілюється у її творчості.

Очевидно, що на процес формування особистості і її творчої активності впливають різні фактори соціокультурної системи, серед яких найважливіше місце належить системі освіти. Тому дослідження і розвиток творчої соціалізації старшокласників на сьогодні є актуальним, так як у цьому віці стрімко зростає рівень їх компетентності й майстерності, що допомагає вирішувати стратегічну лінію творчого життя старшокласника. Слід зазначити, що в старшому шкільному віці відбувається накопичення гігантського креативного потенціалу, завдяки якому стає можливим вирішення творчих, побутових і професійних задач особистістю старшокласника на сьогодні і в майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Дослідження соціалізації особистості здійснювалося зарубіжними і вітчизняним науковцями в руслі трьох основних підходів: *культурантропології* (Ф. Боас, Р. Бенедикт, В. Малиновський та ін.), *соціології* (Дж. Дьюї, Е. Дюркгайм, В. Кукартц, Ч. Кулі та інші) і *психології* (Г.М. Авер'янова [1], Г. М. Андреева, А. Бандура, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Л. Колберг, А. Маслоу, В. В. Москаленко [3], Г. Олпорт, Дж. Роттер, Е. Фромм, В. Т. Циба та інші). Вивчаючи провідні концепції і моделі соціалізації особистості слід зазначити, що під соціалізацією розуміють процес засвоєння, набуття і активного відтворення індивідом соціального досвіду, групових норм, знань, цінностей, компетентності, системи соціальних ролей, зв'язків і відношень в умовах невизначених соціальних ситуацій, що призводить до систематизації, конструювання, інтегрування індивідом образу світу, в результаті чого формується соціальна лабільність, в якій здійснюється творча

діяльність людини, її самовизначення [4].

Соціалізація особистості передбачає включення творчих здібностей, творчого підходу особистості у засвоєнні соціальних норм і знань, що розширює горизонти її реалізації в суспільстві. Так, слід вважати, що творчий підхід і наявність творчого мислення є рушійними силами у становленні соціально успішної і соціалізованої особистості.

Досліджуючи психологію творчості, особливо виокремлюючи поняття «творче мислення» ми з'ясували, що під творчим мисленням часто розуміють *продуктивне, креативне, латеральне, конструктивне, евристичне мислення* (Г. Алдер, Е. де Боно, А. Б. Брушлінський, Ф. Вільямс, Дж. Гілфорд, Л. Я. Дорфман, Л. Б. Єрмолаєва-Томіна, З. І. Калмикова, В. В. Клименко, Н. Коган, О. І. Кульчицька, О. М. Матюшкін, В. О. Моляко, І. М. Попова, В. В. Рагозіна, М. Л. Смульсон, П. Торренс, О. Є. Тунік та інші). Аналізуючи наукові підходи щодо природи і розуміння творчого мислення ми дослідили, що *творче мислення* виконує як продуктивну (нешаблонну продуктивну, дивергентну, асоціативну), так і репродуктивну (стереотипну, шаблонну, конвергентну) функцію. До головних складових (ознак, критеріїв, параметрів, властивостей, особливостей тощо) творчого мислення відносяться: образна і вербальна швидкість, гнучкість, оригінальність і деталізація мислення тощо [4].

Цінним доробком є дослідження таких відомих вчених як А. А. Налчаджян, К. Роджерс, В. М. Ямницький [5] в тому, що вони досліджували процес адаптації особистості через призму її як адаптивних, так і творчих механізмів, що представлено у поняттях «творча адаптація», «життєтворча адаптованість». З їх позицій сутність процесу *творчої адаптації* полягає у самозмінах і змінах, перебудовах соціальних ситуацій на підставі незахисних адаптивних механізмів та створення умов для нової цілеспрямованої, продуктивної, творчої діяльності, яка приймається і позитивно оцінюється соціумом; тобто нова швидка й оригінальна адаптація до швидкоплинного навколишнього світу [4].

Опираючись на дослідження попередників (Г. Алдер, Т. М. Балобанова, О. І. Власова, Н. Ф. Голованова, Л. Б. Єрмолаєва-Томіна, О. І. Кульчицька, Е. Ландау, О. І. Ніколаєва, А. А. Налчаджян, К. Роджерс, В. А. Роменець, Р. О. Семенова, В. С. Юркевич, І. Якиманська, В. М. Ямницький [5] та інші) щодо нерозривного зв'язку як адаптивних, так і творчих механізмів у процесі соціалізації особистості, сучасні науковці вводять поняття *«творча соціалізація»* (Л. В. Коломийченко, О. А. Туріна). Суть якої виражається у найвищому щаблі соціалізації людини в середовищі – активне входження особи у світ суспільства шляхом творчо-перетворюючої дії задля позитивної зміни в процесі освоєння традицій, норм і цінностей культури [4].

Таким чином, опираючись на дані наукові дослідження, нами було здійснено емпіричне дослідження творчої соціалізації старшокласників та проаналізовано основні психологічні аспекти розвитку творчої соціалізації старшокласників.

Мета статті. Проаналізувати етапи емпіричного дослідження творчої соціалізації старшокласників і розкрити психологічні аспекти розвитку творчої соціалізації старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи наукові теоретичні дослідження (Л. В. Коломийченко, О. А. Туріна) творчої соціалізації особистості і вікові психологічні закономірності старшокласників [4] варто виділити ключові складові їх соціалізації: *соціальне визнання, соціальний статус, соціальна адаптація, фрустрація, набуті характеристики* (Г. С. Абрамова, Л. І. Божович, М. Й. Боришевський, О. З. Лютак, І. Г. Малкіна-Пих, С. Д. Максименко, А. О. Реан, О. В. Скрипченко, Ю. М. Швалб та інші). Також науково з'ясовано, що старший шкільний вік – це другий сенситивний період розвитку *творчого мислення* особистості, який характеризується надзвичайною інтенсивністю засвоєння інформації та її використання (В. М. Дружинін, Г. С. Костюк, В. О. Моляко, В. В. Рибалка, В. А. Роменець та інші), що передбачає розвиток основних складових творчого мислення у старшокласників: *вербальне і образне творче мислення, оригінальність*

тематична [4].

Для емпіричного дослідження складових творчої соціалізації старшокласників було використано комплекс *емпіричних методів*: тестування, спостереження, проєктивні методи, метод експертної оцінки; *статистичних*: непараметричні методи відмінностей, методи кореляційного, факторного, кластерного аналізу з наступною якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням.

Емпіричне дослідження показало, що між складовими *соціалізації* і складовими *творчого мислення* старшокласників існує виражений кореляційний зв'язок в межах статистичної значущості ($p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$). Виявлені взаємозв'язки дають підстави для виокремлення одночасно високих показників складових соціалізації і творчого мислення у старшокласників, що свідчить про їх ресурс до *творчої соціалізації* в особистому і шкільному житті.

На підставі процедури факторного аналізу було отримано чотири фактори за показниками складових соціалізації старшокласників: *соціально-статусне визнання; набуті творчі характеристики; соціально-психологічна адаптація; соціально-адекватне задоволення потреб*; і три фактори за показниками творчого мислення старшокласників: *вербальне творче мислення; образне оригінальне мислення; образне творче мислення*. Означені фактори, на нашу думку, емпірично підтверджують пропоновану структуру теоретичного конструкту складових соціалізації і творчого мислення старшокласників.

На основі кластерного аналізу було виділено *п'ять типів творчої соціалізації старшокласників*: «соціально-нетворчо пасивний тип соціалізації» – 133 старшокласники – 32,3 % (характеризується пасивним пристосуванням до соціального середовища на рівні конформності); «соціально-нетворчо адаптивний тип соціалізації» – 100 старшокласників – 24,3 % (характеризується соціальною адаптацією і задоволенням основних потреб); «соціально-творчо неадаптивний тип соціалізації» – 73 старшокласники – 17,8 % (характеризується соціальною дезадаптацією і проявом творчої реалізації задля зниження тривожності або агресивності); «соціально-творчо проміжний тип соціалізації»

– 73 старшокласники – 17,8 % (характеризується соціальною адаптацією і проявом творчої реалізації на рівні соціально прийнятих ідей); «соціально-творчо успішний тип соціалізації» – 32 старшокласники – 7,8 % (характеризується успішною соціальною адаптацією і творчою реалізацією в суспільстві на рівні самоактуалізації).

Таким чином, теоретично обґрунтовано і емпірично доведено, що зміст і структура творчої соціалізації старшокласників базуються на їх вікових особливостях і взаємозв'язку процесів соціалізації і творчого мислення [4].

Завдяки теоретичним і емпіричним дослідженням, нами було встановлено, що *творча соціалізація старшокласників* – це процес стійкої, загальної адаптованості на підставі активізації незахисних адаптаційних механізмів психіки, що призводить до систематизації, конструювання, інтегрування старшокласником майстерності, винахідливості і соціальної лабільності, в якій здійснюється його творчість і самовизначення.

На основі отриманих емпіричних даних і теоретичних досліджень, нами було з'ясовано, що існує п'ять типів творчої соціалізації старшокласників, серед яких існує «соціально-творчо успішний тип соціалізації», який можна віднести до творчо соціалізованого типу, що дало підстави для з'ясування психологічних аспектів розвитку творчої соціалізації старшокласників. Для вивчення даного питання ми звернулися до наукових робіт таких вчених як: М. А. Алієва, Г. С. Альтшуллер, І. М. Біла [2], А. В. Горальський, А. Г. Грецов, І. В. Дубровіна, В. Ф. Калашин, Л. М. Карамушка, В. О. Моляко, В. В. Москаленко [3], Н. І. Пов'якель, А. О. Реан, Р. О. Семенова, Ю. Г. Тамберг Н. Ю. Хрящева, В. М. Ямницький [5] та інші, що дало можливість нами розробити спеціальну соціально-психологічну технологію, яка розкриває психологічні аспекти розвитку творчої соціалізації старшокласників [4].

Загальними принципами нашої технології стали: комплексність у виконанні методичних засобів та організаційних прийомів; особистісний підхід та створювання організаційно-психологічних умов для активізації, гуманізації учнівського спілкування й активної взаємодії всіх її учасників в

освітньому просторі.

Психологічні аспекти розвитку творчої соціалізації старшокласників базуються на основі трьох загальних змістових модулів: інформаційно-пізнавальний; діагностичний; корекційно-розвивальний.

Запропонована технологія включає ряд технік і підходів як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Для розвитку і вдосконалення творчої соціалізації ми приділяли основну увагу особистості старшокласника і його творчій поведінці в соціумі.

В даній соціально-психологічній технології використано елементи і ідеї наступних програм, а саме: основні положення програми психологічного сприяння успішній адаптації в соціумі (М. А. Алієва, Т. В. Грішанович та ін.); програму розвитку часової перспективи і здібності до цілепокладання у учнів 15-17 років (І. В. Дубровіна); тренінгові розробки щодо особливостей соціально-економічних змін та їх вплив на зміни в освітніх організаціях і в особистості, зокрема (Л. М. Карамушка); технологію підвищення адаптованості особистості (А. О. Реан); технологію розвитку творчих здібностей учнів із використанням елементів теорії вирішення вибіркового задачі (ТРВЗ) (Г. С. Альтшуллер); методи активізації творчого мислення (ТРУ) (Ю. Г. Тамберг); методика КАРУС (комбінування – аналогії – реконструювання – універсальний підхід – випадкові підстановки) (В. О. Моляко); рефлексивно-творчий тренінг-практикум (РЕТТ) (Н. І. Пов'якель); тренінг творчої психотехніки (Р. О. Пономарьова і А. Д. Терешкова); тренінг креативності (Н. Ю. Хрящева, С. І. Макшанов); тренінг креативності для старшокласників і студентів (А. Г. Грецов); тренінг творчості в групі (А. В. Горальський); тренінг готовності школярів вирішувати учбові творчі задачі (Т. М. Третяк) [4].

До додаткових програм розвитку творчого мислення варто віднести авторські розробки вітчизняних і зарубіжних вчених: І.М. Біла [2] С. Гіппіус, Н. Городнова, А. С. Гусєва, Б. Зельцерман, В. Ф. Калошин, М. Кіпніс, В. М. Лінніченко, І. Г. Малкіна-Пих, Р. І. Мокшанцев, В. В. Москаленко [3], Т. Носова, Л. І. Пономаренко, О. В. Сидоренко, Л. Г. Чорна, Е. Харшман,

Л. І. Шрагіна, В. М. Ямницький [5].

Необхідною умовою проведення нашої технології є створення сприятливої і довірливої атмосфери між учасниками програми психологічного впливу, яка сприятиме продуктивній і цілеспрямованій роботі, відкриттю творчого потенціалу і внутрішніх резервів кожного старшокласника на рівні фізичного, емоційного, когнітивного і поведінкового потенціалу.

Континуум завдань в основі змістових модулів припускає виокремлення в структурі системи психологічного впливу трьох послідовних рівнів: *проблемно-адаптаційний; рефлексивно-творчий; творчо-адаптаційний рівень*. Кожен рівень тренінгу передбачав тематичні модулі.

Розглянемо детальніше кожен рівень соціально-психологічної технології розвитку творчої соціалізації старшокласників і виокремимо їх основні психологічні аспекти.

I. Проблемно-адаптаційний рівень включає в себе п'ять тематичних модулів: соціально-адаптаційний, особистісний, комунікативно-емоційний, соціально-активний, психофізіологічний. Основною задачею *проблемно-адаптаційного рівня* є виявлення і подолання стереотипних (шаблонних, дезадаптаційних) форм поведінки у старшокласників, яка проявляється у неадекватності самоприйняття і прийняття інших, в емоційному дискомфорті, відсутності інтернальності, присутності есканізму тощо. На даному рівні старшокласники досліджують свої внутрішні конфлікти під час взаємодії з оточуючими; оволодівають необхідними прийомами виходу з фрустраційних ситуацій; розвивають соціальне мислення; поліпшують свій соціометричний статус; здійснюють усвідомлення цілісності індивідуального розвитку особистості; працюють над особистісним ростом; розвивають і укріплюють комунікативні навички та вміння; розвивають вміння встановлювати адекватні міжособистісні відносини; працюють над усвідомленням способів саморегуляції психофізіологічного стану.

Проблемно-адаптаційний рівень технології розкриває такі психологічні аспекти розвитку творчої соціалізації старшокласників як робота над

конструктивними адаптаційними стратегіями старшокласників, завдяки яким здійснюється удосконалення комунікативних навичок і вмінь, самосприйняття себе і інших, інтернальність, конструктивне вирішення фрустраційних ситуацій, розвиток саморегуляції поведінки, встановлення адекватних міжособистісних стосунків і перехід від станів дезадаптованості, тимчасової ситуативної адаптованості до стану стійкої ситуативної й загальної адаптованості [1-4].

II. Рефлексивно-творчий рівень включає два тематичних модулів: рефлексивно-усвідомлювальний, творчо-розвивальний. Основною задачею *рефлексивно-творчого рівня* є опанування учасниками процесом рефлексії і методом позитивного мислення, на основі яких будується модель успішної творчої особистості і розвиваються основні особливості творчого мислення для продуктивного і результативного вирішення учбових і життєвих задач. За допомогою даного рівня учасники технології розширюють сферу усвідомлення себе та інших, вірять у свої творчі здібності і запускають процес конструктивного вирішення соціальних ситуацій [1-4].

Рефлексивно-творчий рівень технології розкриває наступні психологічні аспекти розвитку творчої соціалізації старшокласників як робота з рефлексивними механізмами, розвиток позитивного мислення і розвиток творчого мислення, віру в себе і усвідомлення своєї Я-концепції.

III. Творчо-адаптаційний рівень включає в себе два тематичних модулів: інтеграційний, життєтворчо-соціальний. Основна задача *творчо-адаптаційного рівня* виражається в інтеграції набутого старшокласниками досвіду впродовж двох попередніх рівнів і впровадження його у життя. Розвиток цілепокладання і системно-цілісного відношення до минулого, теперішнього і майбутнього. На даному рівні учасники технології розширюють світосприйняття і віру у власні життєві перспективи та тренерують творчий підхід до вирішення власних життєвих проблем [4; 5].

Творчо-адаптаційний рівень технології розкриває наступні психологічні аспекти розвитку творчої соціалізації старшокласників як робота з

усвідомленням ролі механізмів адаптованості і творчості в житті особистості; інтеграція набутого досвіду в цілісну систему взаємодії із світом, усвідомлення і програвання життєтворчих соціальних ситуацій і перенесення їх у реальне життя.

Специфіка реалізації програми відбувалася послідовно за схемою кожного заняття: отримання і засвоєння нової інформації; практичне програвання технік, прийомів і підходів; ретельне відпрацьовування нових способів реагування у складних життєвих обставинах; перенесення отриманого досвіду у реальне соціальне життя, закріплюючи і удосконалюючи його [4].

Також слід зауважити, що структура кожного заняття тренінгу вміщувала програвання двох основних напрямків: розвиток *мотиваційно-особистісних властивостей*; *оволодіння когнітивно-операційними навичками*.

Звісно дана технологія не може охопити всю життєдіяльність старшокласників і врахувати усі психологічні аспекти розвитку їх творчої соціалізації, де присутні досить багато сімейних факторів і атмосфера навчання в освітньому закладі тощо. Також слід зазначити і вплив попереднього досвіду та звичок, позашкільних інтересів тощо, що безпосередньо відіграє важливу роль у цілісному процесі соціалізації старшокласників. Тому в нашій технології ми намагалися створити позитивну емоційну атмосферу, і атмосферу, близьку до реальних життєвих ситуацій та творчого спрямування і яскравих переживань, щоб досвід отриманий під час тренінгових занять був вдало «перенесений» на простори реального життя з врахуванням творчих аспектів особистісної самореалізації. В цьому нам допомагала постійна рефлексія учасниками занять наявної і бажаної ситуації в соціальному оточенні, виконання домашніх завдань саме в реальному просторі взаємодій у всіх соціальних інститутах життя.

Висновки. Таким чином, розроблена нами технологія сприяє розвитку психологічних особливостей творчої соціалізації старшокласників. Вона дозволяє отримати знання, сформувати, розвинути складові соціалізації і

побудувати конструктивні адаптаційні стратегії, здійснити перехід від станів дезадаптованості, тимчасової ситуативної адаптованості до стану стійкої ситуативної й загальної адаптованості. Запропонована технологія дає можливість розвинути складові творчого мислення: швидкість, гнучкість, оригінальність і деталізацію; розкрити творчий потенціал і реалізувати його в різноманітних сферах життя; активізувати незахисні адаптаційні механізми психіки і перейти до стану творчої соціалізації особистості.

До основних психологічних аспектів розвитку творчої соціалізації старшокласників, в освітньому просторі, варто віднести: проблеми з адаптаційними механізмами старшокласника (психофізіологія, комунікація, міжособистісні відносини, самосприйняття, фрустрованість, саморегуляція тощо); рефлексивні механізми психіки, позитивне мислення, творче мислення, адекватна Я-концепція, усвідомлення життєтворчості, інтеграція набутого досвіду в цілісну систему успішної взаємодії зі світом.

Психологічні аспекти розвитку творчої соціалізації старшокласників відкривають **перспективи** для подальшого вивчення проблеми *творчої соціалізації особистості* на всіх вікових етапах розвитку особистості у сучасному інформаційному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Авер'янова Г. М., Дембицька Н. М., Москаленко В. В. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства. Київ : ППП, 2005. 307 с.
2. Біла І. М. Психолого-педагогічні засади технологічного підходу до розвитку творчого мислення особистості. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ: Видавництво «Фенікс», 2019. Т.ХІІ. *Психологія творчості*. Вип. 25. С.26-35.
3. Москаленко В. В. Особливості когнітивного компоненту творчого мислення в процесі розв'язання суб'єктом надситуативної проблемності. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т. VI: *Психологія обдарованості*. Вип. 15. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. С.107-113.
4. Сторож О. В. Психологічні особливості творчої соціалізації старшокласників : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2011. 188 с.
5. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості. Практикум. Одеса: ПНЦ АПН України ; СВД М. П. Черкасов, 2008. 249 с.

**Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України
Лабораторія психології навчання імені І.О. Синиці**

Наукове видання

**Психологічні виміри особистісної взаємодії
суб'єктів освітнього простору
в контексті гуманістичної парадигми**

Збірник наукових праць

Комп'ютерна верстка

Матеріали подано мовою оригіналу.

Друкується в авторській редакції з оригіналу макетів авторів.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Київ – 2021

Контакти лабораторії психології навчання:
Україна, 01033, Київ-33, вул. Паньківська, 2.
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України
2 поверх, кімната 24.
e-mail: psynav4annja@gmail.com